

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-‘Arab, “cerâye” md.; BA, MD, nr. 22, s. 191; nr. 25, s. 262; nr. 47, s. 239; nr. 49, s. 28; nr. 56, s. 203; nr. 58, s. 302; nr. 61, s. 113; nr. 64, s. 34; nr. 65, s. 25, 59, 180; nr. 68, s. 39; nr. 70, s. 68, 97, 211; BA, MD-Zeyl, nr. 3, s. 50, 984; BA, KK, nr. 109, s. 3, 24; nr. 165, s. 108; BA, MAD, nr. 2425; TSMA, nr. E 664/25, 5581, D 664/6, 7549; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a‘şâ*, IV, 51; Barkan, *Kanunlar*, s. 379-380, md. 36; S. J. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt, 1517-1798*, Princeton 1962, s. 220-222; Uzunçarşılı, *Mekke-i Mükerrre Emirleri*, Ankara 1972, s. 15; Pakalın, I, 280.

SEYYİD MUHAMMED ES-SEYYİD

CERBÂ

(الجربا)

Ürdün'de Amman'a bağlı bir köy.

Ezruh'un kuzeyinde, Busrâ'yı Kızıldeniz'e bağlayan eski yol üzerinde Şerât dağlarının yakınındaki vadide kurulmuş bir köy olan Cerbâ, Tebük Seferi sırasında İslâm hâkimiyeti altına alındı (9/630). Cerbâ ve Ezruh halkının temsilcileri Eyle Piskoposu Yuhanna ile birlikte Tebük'te bulunan Hz. Peygamber'in huzuruna geldiler ve her yıl receb ayında 100'er dinar cizye ödemeyi kabul ederek İslâm hâkimiyetini tanıdılar, kendi dinlerini de muhafaza ettiler. Hz. Peygamber bu iki köy halkına can ve mal emniyetlerini garanti altına alan ortak bir ahidnâme verdi. Her iki köy halkına ayrı ayrı ahidnâmeler verildiği de rivayet edilmektedir. Hz. Peygamber'in Cerbâ, Ezruh ve Eyle bölgelerinde yaşayan gayri müslimlerle yaptığı bu anlaşmalar, Tebük Seferi sırasında nâzil olan cizye âyetinin (et-Tevbe 9/29) ilk defa uygulandığı anlaşmalar olması sebebiyle önemlidir.

H. Lammens, kaynak zikretmeksizin Cerbâ halkının, Hz. Peygamber'e Eyle piskoposu ile beraber gelmeleri dolayısıyla yahudi değil hristiyan olduğunu ileri sürmektedir. Ancak İbn Sa'd Cerbâ ve Ezruh halkının yahudi olduklarını söylemektedir (et-Tabakât, I, 291).

H. Peygamber cennetteki Havzu'n-nebî'nin büyüklüğünü bu iki yerin büyüklüğüne benzeterek ifade etmiş ve “Şüphesiz önünüzde Cerbâ ile Ezruh arası kadar geniş bir havuz vardır” demiştir.

Haçlı seferleri sırasında Selâhaddin-i Eyyübî 1182 yılında Dimaşk'a karşı düzenlediği bir sefer esnasında karargâhını Cerbâ'da kurmuştu. Daha sonraki devirlerde Cerbâ'nın adına pek rastlanmaz.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, “Rikâk”, 53; Müslim, “Fezâ'il”, nr. 2299/34-35; Vâkıdî, *el-Megâzî*, III, 1031-1032; İbn Hişâm, *es-Sîre*, II, 525; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 289-291; Belâzürî, *Fütûh* (Müneccid), I, 71; Bekrî, *Mu'cem*, I, 130-131; II, 374-375; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, Beyrut 1388/1968, I, 129-130; II, 118; Köksal, *İslâm Tarihi* (Medine), IX, 227-228; Hamîdullah, *İslâm Peygamberi*, I, 281, 356, 370-371, 660; a.mlf., *el-Vecâ'iku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 118-119; H. Lammens, “Cerbâ”, *IA*, III, 105; D. Sourdel, “al-Djarbâ”, *El'* (Fr.), II, 473.

MUSTAFA FAYDA

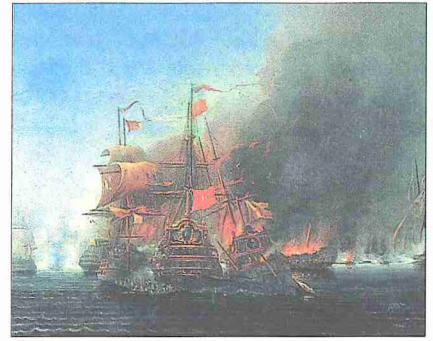
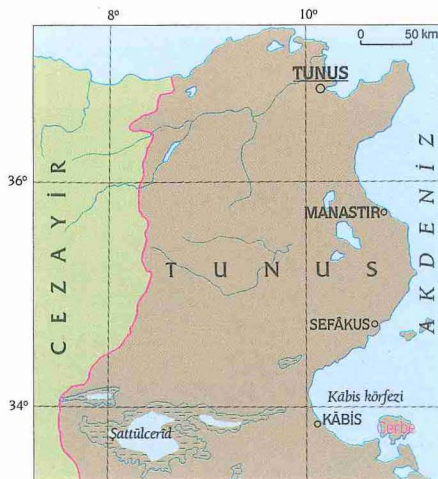
CERBE

(جربة)

Akdeniz'in
Tunus kıyılarında bir ada.

514 km² yüzölçümü ile Mağrib karasularının en büyük adası olan ve Tunus'un doğusundaki Kâbis (Gabes) körfezinde ana karadan 2 km. uzakta yer alan Cerbe'nin en yüksek noktası ancak 55 metreye ulaşır. Kuzey kıyıları genellikle düz olan adanın boğazın en dar yerinde karayolu ile Tunus'a bağlanmış olan güney kıyıları daha fazla girintili çıkıntılıdır. Arazi killi kum taşı ve kireç taşından oluşmuştur. Tipik Akdeniz ikliminin hüküm sürdüğü adada tahıl ziraatı ve bağcılık yapılır; ayrıca hurma, zeytin, portakal üretilir. Halkın geçiminde balıkçılık, süngercilik ve inci avcılığı önemli yer tutar. Çömlekçilik ve dokumacılık, geleneği olan eski el sanatlarıdır; özellikle battaniye dokumacılığı gelişmiştir.

Cerbe

Cerbe Deniz Muharebesi'ni tasvir eden Nûri Paşa'nın yağlı boya tablosu (İstanbul Deniz Müzesi)

Adanın nüfusu Berberiler, Araplar ve yahudilerden oluşur. “Şelha” denilen Berberî lehçesinin hâkim olduğu Cerbe'de konuşulan dil Tunus'ta konuşulandan farklıdır. Sayısı 284'e varan camileri tipik bir mimari karakter arzeder.

Klasik çağ yazarlarının Pharis, Phla ve Meninx adlarıyla bahsettikleri Cerbe Fenikeliler zamanında iskân görmüş, daha sonraları Kartacalılar'ın ve Romalılar'ın hâkimiyeti altına girmiştir. Romalılar'dan Vandalalar'a, onlardan da Bizanslılar'a geçen ada İslâm orduları tarafından ilk defa 47 (667) yılında Ruveyfi' b. Sâbit el-Ensârî tarafından fethedilmiştir. Daha sonra hristiyanlarla sürekli savaş sebebi olan Cerbe bir ara Sicilya Normanları'nın eline geçmiş, fakat 555'te (1160) Muvahhidî Hükümdarı Abdülmü'min adayı tekrar fethetmiştir. 683'te (1284-85) Sicilyalılar tarafından işgal edilen ada önce papalığın mâlikânesi olmuş, daha sonra Sicilya Krallığı'na bağlanmıştı. Sicilya valilerinin kötü idaresine karşı ayaklanan halk 1334'te Sicilyalılar'ı adadan kovmuştur. 1480 yılına kadar Cerbe bu tarihte istiklâline kavuşmuş, kanlı iç çatışmalardan sonra emirlik olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Cerbe adası ile ilk münasebetleri, XV. yüzyıl sonlarıyla XVI. yüzyıl başlarına rastlamaktadır. O sırada Cerbe hâkimi bulunan Ebû Zekeriyâ Yahyâ tâbi olduğu Tunus Sultanlığı'na karşı başkaldırarak idareyi eline geçirmişti. Ebû Zekeriyâ devrin Osmanlı Padişahı II. Bayezid'e gönderdiği mektupta, Trablusgarp'ı zapteden düşmanın Cerbe'ye de saldırdığını fakat alamadığını belirterek, “Siz bizim halifemizsiniz, destek bekliyoruz, kullarınızı ihmal etmeyiniz” demiş ve Trablusgarp'ın geri

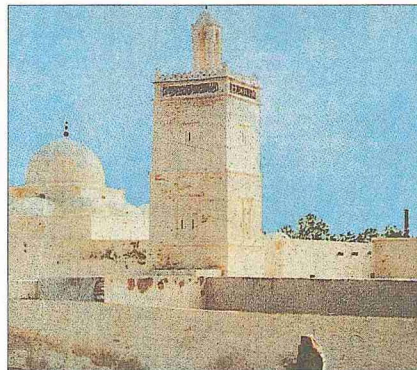
alınması için yardım talep ederek bir Kur'an-ı Kerim, Kādî İyâz'ın *eş-Şifâ* adlı eseriyile muhtasar bir *İhyâ'ü 'ulû-mi'd-dîn*, bir hadım köle ve bir mercan tesbih ile düşmandan alınmış bir kal-kandan oluşan bazı hediyeler gönder-miştir (TSMA, E, nr. 9212). Muhtemelen Cem hadisesi bu yardım talebine olum-lu karşılık verilmesini önlemiştir.

XV. yüzyılın ikinci yarısında Berberî kor-sanların üssü haline gelen ada, XVI. yüz-yılın başlarında da Oruç ve Hızır reisler-le daha sonra Turgut Reis'in Batı Akde-niz harekâtında üs olarak kullanılmıştır. Cerbe Turgut Reis'in 1551 yılındaki kah-ramanlıkları ile meşhur olup Turgut Re-is'in bir ara Cerbe Limanı'nda büyük bir hristiyan donanması tarafından abluka altına alındığı ve teslim olması beklenir-ken sekiz gemilik filosunu kızaklar üze-rinden kaydırıp denize açılarak başka yerlerde baskınlar yaptığı halk arasında bir efsane gibi anlatılmaktadır. Osmanlı Devleti hizmetine giren ve Trablusgarp Beylerbeyliği'ne getirilen Turgut Paşa'nın (Reis) Cerbe'yi nüfuzu altına alması ve böylece Avrupa sahilleri, Malta şöval-yeleri ve İspanya Krallığı için sürekli bir tehlike teşkil etmesi, bu adanın Batı Ak-deniz hristiyan dünyası için önemini art-tırmıştır. XVI. yüzyılın ortalarında Avru-pa'da oluşan Haçlı ittifakını büyük bir dikkatle takip eden Turgut Reis bir yan-dan hazırlık yaparken bir yandan da du-rumdan İstanbul'u haberdar etmişti. Fır-tınalar ve bulaşıcı hastalıklar yüzünden güç belâ 1560 yılı başlarında Cerbe ön-lerine gelen Haçlı donanmasının kuman-danı asıl hedefi olan Trablusgarp sefe-rinden vaz geçip adayı hâkimi olan Arap şeyhinden kolayca teslim alarak orada çok muhkem bir kale inşa ettirdi. Aynı yıl içinde Kaptanıderyâ Piyâle Paşa ku-mandasındaki 120 gemiden oluşan Os-manlı donanması da İstanbul'dan hare-ket ederek Mora yarımadasındaki Mo-don üssü ile Rodos ve Midilli'den katı-lan gemilerle birlikte Cerbe önlerine gel-di. Karşılıklı top atışlarından sonra Türk donanmasının ikiye ayrılarak yaptığı us-talıkla manevra sayesinde kalabalık Haç-lı donanması dağıtıldı (14 Mayıs 1560); bu bozguna yetmişi yakın geminin bat-ırıldığı, yirmi kadarının da ele geçirildi-ği rivayet edilir. Cerbe deniz savaşında ünlü Türk denizcilerinden Uluç Ali Reis de (Kılıç Ali Paşa) bulunmuştur. Sonuçta Barbaros Hayreddin Paşa'nın ustalı-ğın-da yetişen değerli Osmanlı denizcileri, onun Preveze Zaferi'yle (1538) başlattığı Akdeniz'de Türk hâkimiyetini Cerbe za-

feriyle perçinlemiş oldular. Deniz sava-şını kaybeden Haçlı askerlerinin Cerbe Kalesi'ne sığınmaları üzerine kale kara-dan Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Pa-şa'nın kuvvetleri, denizden de donanma tarafından muhasara edildi. İki ay ka-dar süren kuşatmadan sonra İspanyol, İtalyan, Alman ve Malta askerlerinin mü-dafaa ettiği kale 30 Temmuz 1560 gü-nü alındı ve böylece fethi tamamlanan ada Trablusgarp Beylerbeyliği'ne bağ-landı; kalesi de tamir edildi. Cerbe'nin fethinden yaklaşık iki ay sonra berabe-rinde 4000 kadar esir, birçok düşman gemisi ve sancağıyla İstanbul'a gelen Piyâle Paşa parlak bir merasimle karşı-landı ve Şehzade Selim'in (II. Selim) kızı Gevherhan Sultan'la evlendirilerek Os-manlı hânedanına damat yapıldı. 1560 tarihli Cerbe Savaşı ile ilgili en önemli kaynak, savaşa katılan Tersane kâtiplerinden Zekeriyâzâde'nin *Ferâh* adlı ese-ridir. Ayrıca Piyâle Paşa tarafından Ni-dâî'ye yazdırılan *Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe* de onu tamamlar mahiyettedir.

Tunus'un Osmanlılar'a bağlanmasın-dan sonra "şeyh" denilen mahallî yön-e-ticiler tarafından idare edilen Cerbe XVII. yüzyıl başlarından itibaren bazı dış sal-dırlara mâruz kalmıştır. Yerli yönetici-lerin Osmanlı idaresine karşı yarı bağım-sız gibi davranması ise zaman zaman merkezi zor durumda bırakmıştır. XIX. yüzyılda veba salgınları ve iç isyanlar yü-zünden çok sarsılan Cerbe bu asrın son-larında Fransa tarafından işgal edilmiş-tir (1881). Bugün, 1955'te istiklâline ka-vuşan Tunus Cumhuriyeti'nin Mednîn vil-âyetine bağlı olan adada yaklaşık 70.000 kişi yaşamaktadır. En önemli yerleşme merkezleri kuzeydeki Havmetü'ssük ile güneydeki Ecîm kasabalarıdır.

Cerbe'de Ulucami - Tunus

BİBLİYOGRAFYA :

- TSMA, nr. E 9212; BA, MD, nr. 3, s. 187, 223, 300, 518, 625; Zekeriyâzâde, *Ferâh*, Üsküdar Selimağa Ktp., nr. 768 (krş. a.e. İnşr. Orhan Şaik Gökyayl, İstanbul 1980); Nidâî, *Fetihnâme-i Kal'a-i Cerbe*, British Museum, nr. 23.984; Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye* (nşr. Ali Haydar Alpa-gut — Fevzi Kurtoğlu), Ankara 1935, s. 663-669; Peçüylü İbrâhim, *Târih*, I, 347, 441; Kâtib Çelebi, *Tuhfetü'l-kibâr*, s. 68, 73-74; *el-Hulelû's-sün-düsiyye*, I, 357-360; II, 191-193; III, 159, ayrı-ca bk. İndeks; Hammer (Atâ Bey), VI, 111, 114-116, 121-126; Muhammed Ebû Râs b. Ahmed en-Nâsir, *Description et histoire de Djerba* (trc. Exiga), Tunus 1884; Aziz Samih, *Şimâli Afri-ka'da Türkler*, İstanbul 1936-37, I, 11, 24, 69; II, 188-189, 197-209; Uzunçarşılı, *Osmanlı Ta-rihi*, II, 364, 370, 385, 387-388; Danişmend, *Kronoloji*, II, 318-321; Saffet, "İkinci Cerbe Harbi Üzerine Vesikalar", *TOEM*, I (1329), s. 20-34, 85-102; C. Monchicourt, "L'expédition espagnole de 1560 contre l'île de Djerba", *RT*, XX (1913), s. 499-516, 627-653; XXI (1914), s. 14-37, 136-155, 227-246, 332-353, 419-450; Salah-Eddine Tlatli, "L'île de Djerba", a.e., XLVIII (1941), s. 1-79; XLIX (1942), s. 1-124; C. Huart, "Un document turc sur l'expédition de Djerba en 1560", *JA*, XI/9 (1917), s. 291-302; A. Bombaci, "La fonti turche della bat-taglia delle Gerbe (1560)", *RSO*, XIX (1946), s. 193-218; G. Yver, "Cerbe", *IA*, III, 105-108; J. Despois, "Djarba", *EI*² (Fr.), II, 470-473; R. Mantran, "Djarba", a.e., II, 473.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

CERBEZE

(الجربة)

Klasik ahlâk filozoflarının dört temel faziletin ilki saydıkları hikmetin ifratı kabul edilen bir ahlâk terimi (bk. HİKMET).

CERCERÂİ

(bk. ABBAS b. HASAN el-CERCERÂİ).

CERDE

(جردة)

Osmanlılar zamanında müslümanların güven içinde hacca gidip gelmelerini sağlamak maksadıyla kurulan hafif süvari birliği.

İslâm devletleri için hacıların yol gü-venliğinin sağlanması önemli bir mesele idi. Bu sebeple çeşitli tedbirlerin alındığı bilinmektedir. Osmanlılar'da hac farızası-nın düzenli bir şekilde ifasından ve ida-resinden emîrül'-hac sorumlu idi. Ayrıca bunun için cerde askeri teşkil edilmiştir. Bunları cerde başbuğu idare ederdi.

Osmanlılar hacıları kafieler halinde sevketme, belirli yerlere kaleler inşa et-me faaliyetlerinin yanı sıra güvenliği sağ-